

ERIK BORGMAN OVER BOUWSTENEN VOOR HET GOEDE LEVEN

'Religie helpt om geduld te cultiveren'

„Religie is niet allereerst een gevaar voor de samenleving, maar een krachtbron”, stelt theoloog Erik Borgman. „Dat geldt ook voor de islam. Het komt de samenleving ten goede als we met open vizier religieuze zaken durven bespreken. Want als je religie wegdrukt, ontstaan er misvormingen: geweld en onderdrukking.” Door **Tjerk de Reus**.

Erik Borgman: „Religie onderhoudt het besef van compassie en besef van lotsverbondenheid met medemensen, doordat religie deze kwesties ter sprake brengt.”

Foto: FD

Een dialoog is hard nodig in onze samenleving,” vindt Erik Borgman, „maar dan niet vrijblijvend. Het gaat er om dat we elkaar bevragen op onze religieuze basisvisie

en in beeld proberen te krijgen wat heilzaam is. Want daarover gaat religie: het geeft zicht op het goede leven, op de wijze waarop we in alle kwetsbaarheid samen kunnen leven. Dat vereist een open vizier en tegelijk een kriti-

sche houding: wat draagt bij aan een klimaat van medemenselijkheid en onderling respect.”

De Nijmeegse theoloog Erik Borgman (1957) is een hartstochtelijk denker. Hij is met hart en ziel betrokken bij cultuur en samenleving. Zijn werkterrein is de academische theologie, maar hij is allerm minst een zogeheten studeerkamergeleerde. Zijn aandacht gaat sterk uit naar hoe de samenleving van vandaag functioneert. Hij publiceerde bijvoorbeeld recent in het CDA-tijdschrift *Christen-Democratische Verkenningen* over de religieus verdeelde maatschappij. Maar ook zijn nieuwe boek, *Metamorfosen - Over religie en moderne cultuur*, ademt grote betrokkenheid bij wat er in de samenleving gebeurt.

Daarbij valt enerzijds op dat Borgman zelf expliciet wil denken vanuit de christelijke geloofstraditie. Bij het beoordelen en doorzien van maatschappelijke fenomenen blijft zijn eigen geloofsovertuiging niet buiten beeld. „Dat is onontkoombaar”, geeft hij toe. „Ik ben niet waardevrij. De christelijke traditie is mijn vertrekpunt. Maar ik maak wel expliciet waar ik sta en wat de implicaties zijn van mijn overtuigingen. Ik denk dat wanneer je werkelijk een gesprek tot stand wil brengen, je je eigen positie steeds moet inbrengen.”

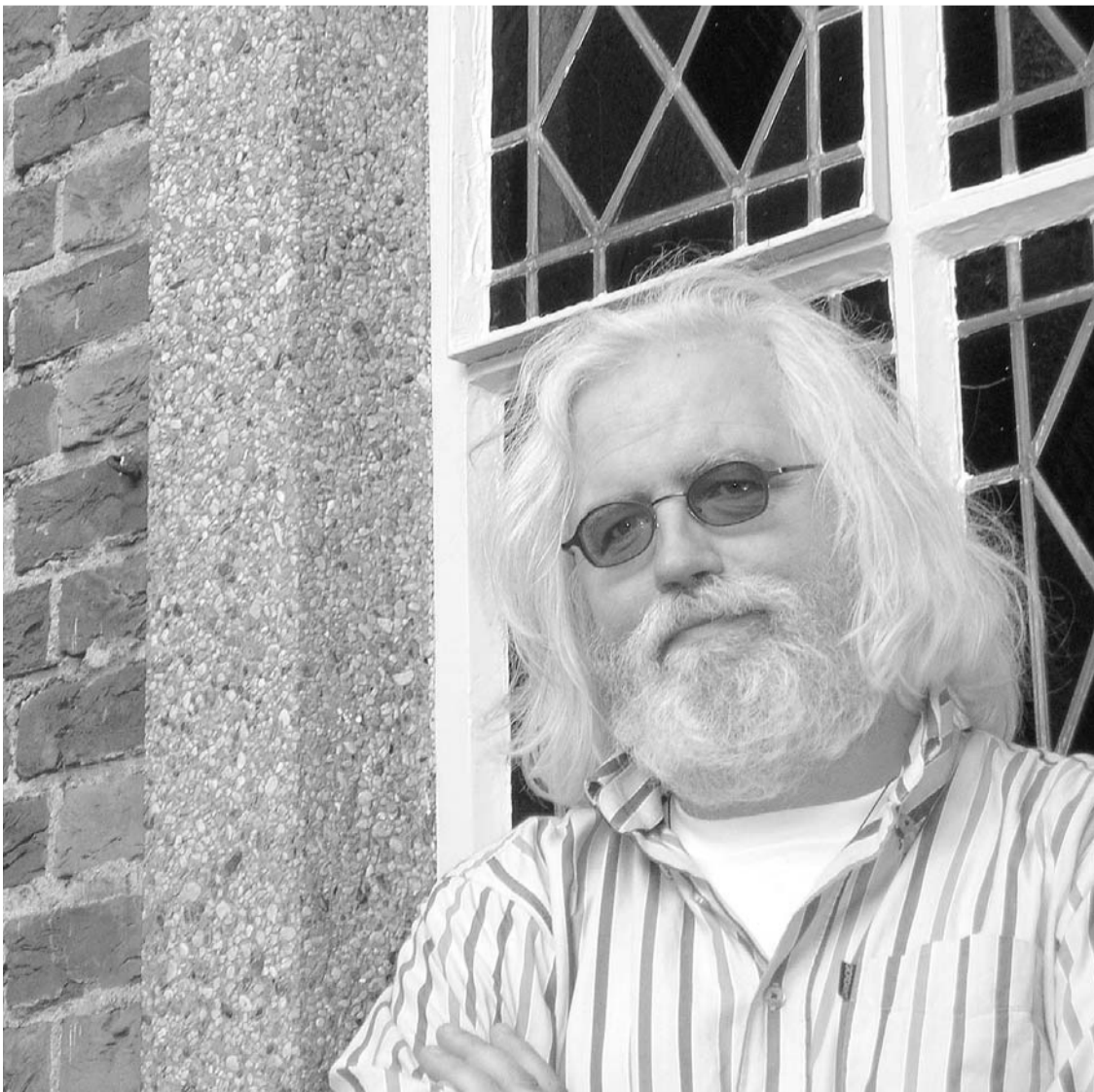
Anderzijds blijkt dat Borgman zeer geïnterigeerd is door de islam. Hij is op de hoogte van de islam in zijn vele verschijningsvormen, vandaag en door de geschiedenis heen. „Je kunt niet om de islam heen,” zegt Borgman. „Dat is een voor de hand liggend feit. Maar weet dan wel waar je over praat. Er wordt in de publieke discussie van alles beweerd over de islam, wat helemaal niet klopt of slechts zeer ten dele waar is. Het gaat mij

er niet om dit allemaal recht te zetten met de juiste informatie, maar ik ontwaar hierachter een neiging om religie negatief te bejegenen. Religie zou sowieso bedreigend zijn en leiden tot geweld of onderdrukking. Daarom moet het in de privésfeer blijven en mag het geen rol spelen in de openbare ruimte. Ik denk dat dit een geweldige vergissing is. Die overtuiging vormt de basis van mijn boek. Religie is iets wat als het ware twee kanten op kan: als je het wegdrukt, ontstaan er misvormingen. Als je religie de ruimte geeft op het openbare vlak, kan het een krachtbron worden, iets dat het samenleven juist versterkt en verdiept.”

Hoe beoordeelt u de wijze waarop er in Nederland over religie en specifiek over de islam is gediscussieerd in de afgelopen jaren?

„Ronduit slecht. Er werd gediscussieerd vanuit motieven van angst en onzekerheid. De vraag die steeds weer aan de orde kwam, luidde: willen we de islam hier eigenlijk wel? Mag de religie van moslims een plek hebben in onze samenleving? En als dat dan mag, welke ruimte mogen godsdienstige uitingen van moslims in de publieke ruimte innemen? Dit zijn wat mij betreft vragen die niet meer aan de orde zijn. Ze gaan uit van een situatie waarin je nog kiezen kunt: willen we het wel of willen we het niet? Maar we hebben wat dit betreft niets meer te willen: er zijn een miljoen moslims in Nederland. Zij maken met hun religie deel uit van onze cultuur. Of je dat wilt of niet. De vraag die we nu moeten stellen, aan elkaar, aan moslims, luidt: 'vertel me wat je vindt'. Dan ontstaat er een publieke discussie.”

„Daarbij moeten we niet 'buiten

Demonstratie van moslims in Den Haag. Erik Borgman: „Er zijn een miljoen moslims in Nederland. Zij maken met hun religie deel uit van onze cultuur. Of je dat wilt of niet.” Foto: ANP

de discussie gaan staan' en onze eisen voorafgaand aan het gesprek al aan moslims opleggen. Ik bedoel daarmee dat het geen optie is om via de rechter te proberen je gelijk af te dwingen. In plaats van in de dialoog investeer je dan in de grenzen van de dialoog. Dan geef je de dialoog op en dat is funest. Dat geldt ook wanneer je je steeds verschuilt achter de zogenaamde Verlichting van de Westerse cultuur, als een onopgeefbare waarde. Dan plaats je je buiten de discussie.”

„Een dialoog is iets anders dan de ander dwingen jouw ideeën als randvoorwaarden te aanvaarden. Het is ook: je kritisch laten bevragen en zoeken naar gezamenlijkheid en naar ruimte voor elkaar. Moslims en anderen mogen ook mij bevragen op de relatie christendom en geweld. Zitten er elementen in mijn religieuze overtuiging die een ander zijn levensruimte ontnemen? Als er zo'n dialoog mogelijk zou zijn, kan dat iets opleveren. Maar dan moeten we leren als samenleving anders tegen religie aan te kijken. Zolang je religie vooral als gevaar ziet, zoals veel opinieleiders in Nederland, kun je niet goed met moslims in gesprek komen en dus geen stap verder komen.”

Borgman is een warm pleitbezorger van de dialoog tussen verschillende religieuze groepen in de samenleving. Maar is hij daarin niet naïef? In een recent opinieartikel betoogde hij dat een dialoog kans van slagen heeft omdat een basaal soort redelijkheid bij elk mens aanwezig is - zij het dat die redelijkheid onder een dikke laag agressie en superioriteitsgevoel verstopt kan zitten. Borgman gelooft dat deze redelijkheid een basis is voor gesprek, omdat het zijn geloofsovertuiging is - hij is katholiek - dat mensen geschapen zijn als redelijke wezens. Maar 'werkt' dat in de praktijk?

Veel moslims zullen er niet over piekeren om op basis van welke redelijkheid dan ook hun geloof ter discussie te stellen. Denkt en argumenteert Borgman niet vanuit een te rooskleurig - en dus naïef - beeld van de situatie?

„Ik denk niet dat zonder meer moslims het probleem zijn en christenen niet. Maar nee, naïef is vertrouwen op redelijkheid volgens mij niet. Naar mijn overtuiging staat het christelijk geloof voor vertrouwen in God als betrouwbare en betrokken grond van het bestaan. Het model van dit vertrouwen is Jezus en het heeft hem zijn leven gekost - niks naïef dus! Maar in de dood werd hij nog opgevangen door die betrouwbare God van het leven. Naïef vind ik het om te denken dat je de compassie en de redelijkheid met geweld zou kunnen beschermen. Niet alleen is daar geen kracht sterk genoeg voor, maar bovendien heeft op dat moment het geweld de leiding al van de compassie overgenomen.”

Recent was er ophef over de opinie van Donner inzake een mogelijke invoering van de Sharia in Nederland. Moslims beschouwen de Sharia als een geheel van regels en geboden dat in maatschappelijk en staatkundig opzicht voorafgaat aan de grondwet. Een seculiere rechtsstaat staat dus op gespannen voet met de islam. Hoe ernstig is dit verschil tussen de Nederlandse cultuur en de geest van de islam? En als u zegt dat 'alles' ter discussie mag staan in de dialoog, geldt dit dan ook voor het seculiere karakter van de rechtsstaat?

„Niet de moslims, sommige moslims willen de sharia invoeren! Kijk, het bijzondere van de democratie is dat zij zichzelf vormt. Zij neemt niet alleen concrete besluiten, maar ook over de regels hoe wij besluiten nemen. Donner wekte teveel de indruk dat demo-

cratie een kwestie is van 'meeste stemmen gelden'. Hij had moeten duidelijk maken dat de democratie niet op een ondemocratische grondslag gebaseerd kan zijn. Net zo min als de sharia leggen we daarom de joods-christelijke en humanistische traditie als grondslag van de Nederlandse cultuur in de grondwet vast. Maar Donner heeft gelijk dat besluiten daarover zelf democratisch genomen worden. Als tweederde van de volksvertegenwoordiging iets wil, kan de grondwet veranderd worden.”

Waarover zou de onderlinge dialoog moeten gaan? Wat zijn aangelegene thema's?

„Wat mij betreft kan alles ter sprake komen. Zelfs iets als de erkenning van homoseksuele relaties - mijns inziens een belangrijke verworvenheid van onze Westerse cultuur - kan in zo'n dialoog ter discussie staan. Je kunt niet vooraf zeggen: dit of dat is voor mij onbespreekbaar. Juist als het voor jou een kernwaarde is, is het bespreekbaar: je brengt het in in het gesprek. Maar als je vraagt welke kwestie ik zelf op de agenda zou willen zetten, denk ik aan het thema 'verantwoordelijkheid'. Dan doel ik op verantwoordelijkheid ten opzichte van jezelf en anderen. Verantwoordelijkheid speelt een rol in de islam en door daarop in te zoomen overstijgt je het niveau van 'moeten' en 'mogen'. De vraag is positief: wat heeft de islam, wat hebben moslims bij te dragen aan het maatschappelijk samenleven? Welke waarden zijn als het ware bouwstenen voor het goede leven, voor een respectvolle samenleving?”

„Overigens, als ik zeg 'bouwstenen voor het goede leven' bedoel ik niet dat wij met z'n allen mans genoeg zijn om dat voor elkaar te

krijgen. Juist wanneer we dat gaan denken, maken we een cruciale fout. Niet alles is maakbaar. Het is zelfs gevaarlijk dat te denken. Wanneer mensen met een sterke overtuiging de wereld naar hun heilige inzicht gaan verbeteren, vallen er slachtoffers. Wereldverbetersmakers maken in de regel grote brokken. Dat bedoel ik dus niet. Een gesprek met open vizier is geen krampachtige poging resultaten te boeken, maar de weloverwogen keuze een bepaalde weg te bewandelen. Kwetsbaarheid is een belangrijke notie daarbij: niet het harde eigen gelijk staat voorop, maar de kwetsbare houding van het werkelijke gesprek.”

In welke zin is religie een krachtbron? En in het verlengde daarvan, hoe zou u mensen ervan overtuigen dat je religie positief tegemoet kunt treden?

„Het antwoord op die vraag hangt samen met wat ik zojuist zei over kwetsbaarheid. Mensen hebben niet alles in de hand. Dat klinkt voor de hand liggend, maar is ook in strijd met ons culturele besef. Hedendaagse mensen weten enerzijds dat zij hun eigen wereld, hun eigen leven en uiteindelijk hun identiteit zelf moeten vormgeven. Je bepaalt zelf welk leven je leidt en waar je wilt horen. De autonomie van het individu is in de loop van de twintigste eeuw ongelooflijk toegenomen. Anderzijds ervaren mensen ook steeds weer dat het creëren van de veiligheid en van het goede leven waarnaar zij verlangen, hun macht te boven gaat. De druk om je eigen leven te 'maken' is te groot, het is een taak die je uiteindelijk niet vervullen kan. Het goede kan je alleen ten deel vallen. Ik denk dat de hernieuwde belangstelling voor spiritualiteit en religie mede voortkomt uit de

kloof tussen enerzijds de autonomie en de gedachte dat het leven maakbaar is en anderzijds het besef dat je als mens kwetsbaar bent, de dingen uiteindelijk niet in de hand hebt.”

„Nu hebben al veel mensen geprobeerd te kwetsbaarheid van het bestaan te overschreeuwen. Krachtige ideologieën zijn er een voorbeeld van. Het communisme poogde sociale ongelijkheid, de kloof tussen arm en rijk te overwinnen met grote uitspraken en krachtige ingrepen. In mijn boek noem ik dat een misplaatst messianisme. Dat is niet de weg. Het is beter te leren omgaan met de kwetsbaarheid van het leven, de hachelijkheid van het samenleven en geduld te hebben in het verlangen naar het goede. En juist hier hebben religies ons veel te leren. Ze bieden een taal aan om dit besef ter sprake te brengen en leren zo hoe om te gaan met de weerbaarheid van het menselijke bestaan.”

„Religies helpen om geduld te cultiveren en te beseffen dat we het niet in eigen hand hebben - en het daarmee uit te houden. Dat maakt je niet slap en afwachtend, maar juist hoopvol in een maatschappelijke dialoog en argwanend tegenover tendensen van geweld en onderdrukking die religie op zijn slechtste momenten kan genereren. Religie onderhoudt het besef van compassie en besef van lotsverbondenheid met medemens, doordat religie deze kwesties ter sprake brengt. In deze zin is het een kracht ten goede, die in een zakelijke, op nut en effect gerichte samenleving, broodnodig is.”

N.a.v. Metamorfozen. Over religie en moderne cultuur, door Erik Borgman; uitg. Klement, Kampen; 312 blz; prijs: 24,95 euro.